

Яблонська Ольга. Л. Старицька-Черняхівська: від «Першого вінка» до громадського чину. *Людмила Старицька-Черняхівська на тлі епохи: трагічна і героїчна постать нашої історії, грані таланту, родинне коло* / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України: М. Жулинський, Л. Мороз, М. Бондар та ін. / Наукова редакція, передмова, післямова, упорядкування, добір ілюстративного матеріалу та відповідальна за випуск Н. Левчик. Київ: Видавництво «Фоліант», 2024. С. 224–236.

Ольга Яблонська

**Л. Старицька-Черняхівська: від «Першого вінка» до
громадського чину**

Мета публікації – виокремити вагомість участі Л. Старицької в першому жіночому альманасі «Перший вінок» (1887).

На основі спогадів В. О'Коннор-Вілінської, автобіографій Л. Старицької-Черняхівської, Олени Пчілки, епістолярію, літературно-критичних і публіцистичних матеріалів окреслено роль родини та близького оточення у формуванні літературно-мистецьких інтересів Л. Старицької, реконструйовано силуетку її громадянського служіння.

Простежується взаємозв'язок родинного обов'язку, самопосягати, громадянського чину і творчості Л. Старицької-Черняхівської.

Ключові слова: життєпис, мемуари, родини Косачів, Лисенків, Старицьких, жіночий альманах «Перший вінок» (1887), поетична шевченкіана, літературна критика.

Olha Yablonska. L. Starytska-Cherniakhivska: from the "First Wreath" to public rank

The purpose of the publication is to highlight the importance of L. Starytska's participation in the first women's almanac "The First Wreath" (1887).

Based on the memoirs of V. O'Connor-Vilinska, autobiographies of L. Starytska-Cherniakhivska, Olena Pchilka, epistolaries, literary-critical and journalistic materials, the role of the family and close environment in the formation of L. Starytska's literary and artistic interests is outlined, the profile of her civic service is reconstructed .

The interrelationship of family duty, self-devotion, civic rank and creativity of L. Starytska-Cherniakhivska is traced.

Keywords: *biography, memoirs, Kosach, Lyseko, Starytsky families, women's almanac "The First Wreath" (1887), poetic Shevchenkiana, literary criticism.*

«Із свого гурту письменниць я могла запросити лиш двох близьких до мене осіб: Лесю і Л. М. Старицьку, а більше в мене й не було знайомих» [14, 34], – свідчила Олена Пчілка в «Автобіографії» 1929 р. про обставини формування автури альманаху «Перший вінок» (1887). «<...> родини наші, себто родини Косачів і Старицьких, хоч і не були рідні по крові, але по душі були рідніші рідних» [21, 13], – зауважувала Л. Старицька-Черняхівська в есе, присвяченому пам'яті Лесі Українки. Згодом сучасниця С. Русова делікатно підмітила інтимність, «яка єднала її (Олену Пчілку. – О. Я.) з Старицькими й Лисенками» [16, 51]. Єднали родини і свідомо українська позиція, і любов до творчості. «Мова панувала у нас українська. Вчив мене з дитячих років батько і вчив по-українськи. (Фр[анцузької] та нім[ецької] мови, звичайно, вчительки.) Атмосфера в нашій “дворянській” родині була цілком демократична, глибоко національна і глибоко культурна» [1, 33], – читаємо в автобіографії Л. Старицької-Черняхівської.

У таких родинх могли зростати і зросли (!) тільки національно свідомі українці, переконані у своєму покликанні в суспільстві, ворожому до всього українського. Імперське засилля відчула Людя (так ласкаво називали вдома доньку Людмилу), як тільки покинула рідне огнище. У вісім років у Києві, «в чужому й ворожому оточенні» [1, 33] пансіону мадам Криницької, глузували з української мови Людї та її сестри Марії: «Сестра моя старша цілі дні плакала, а я, як зле вовчєня, мовчала цілий день і тільки блискала очима, а вночі, коли все завмирало в пансіоні, а я плакала, накривши голову ковдрою, і люто з радістю марила про те, що коли я виросту, то всім цим проклятим кацапам видєру очі з лоба, випущу їм тєльбухи і т. д.» [1, 33]. Асоціативно пригадуються рефлексії ліричної героїні поезії Лєсі Українки «Як дитиною, бувало...» (1899)...

За спогадами подруги В. О'Коннор-Вілінської, яка була молодшою сестрою дружини М. Лисєнка, Людмила – найрозумніша з чотирьох дочок Старицьких [8, 3]. Навчаючись у гімназії В. Ващенко-Захарченко, вона аргументовано доводила українофобу проф. Малініну, що «Слово о полку Ігорєві» – українська пам'ятка [8, 35].

В автобіографії письменниці Л. Старицької-Черняхівської (1868–1941) – чимало свідчень про неймовірну атмосферу ідей і задумів національного відродження театру, освіти, видань, свідомої громадянської позиції та творчої співпраці різних поколінь: «<...> наша господа була на той час осередком українського життя. М. В. Лисєнко, брат моєї матері, був найчастішим гостем нашим, а з ним і музика, і пісня, і українська студєнтська молодь, “Стара громада”, проф. Антонович, Драгоманов і ін. В нашій господі виникали й здійснювалися і плани відродження українського театру (“Різдвяна ніч” – опера, “Гамлет”, “Панське болото” і інші), і різні українські видання, організації українські легальні і нєлєгальні, і нарешті, перша українська школа, яку батько мій організував, звичайно, приватно у нас в Кардашівці. Коротко мовлячи, в цій хаті було

золоте джерело творчості, а хто з дитячих років п'є з нього, той не забуде його й до кінця життя» [1, 33]. «В наших обох родинях Старицьких і Косачів панував особливий літературний дух; – тому, хто мав хоч іскру талану, не писати тут було цілком неможливо. Тут завжди писали, розбирали твори, читали їх, видавали збірники і взагалі жили в осередку громадських і літературних інтересів. Як Ольга Петровна, так і батько мій підтримували кожного, хто виявляв найменше бажання займатись літературою, розжеврювали найдрібнішу іскру талану» [21, 15], – згадувала Людмила. В. О'Коннор-Вілінська також зауважувала, що «в домі Старицьких панувала письменницька атмосфера. Поза Михайлом Петровичем і Людмилою всі, крім Софії Віталіївної, щось писали, принайменше хоч перекладали. Людіного чоловіка, доктора Черняхівського, довго не визнавали за правовірного, поки він не написав популярно-наукової розправи, що була надрукована і слідом вилаяна в “Київлянині” за її українську мову. Тоді в сім'ї привитали його, як охрещеного огнем і водою, і він остаточно приєднався до “клану”» [8, 67–68].

Як свідчить Л. Старицька-Черняхівська в «Автобіографії», документі саморефлексії і фактів, почала складати вірші років у сім, німецькою мовою [1, 33]. Її містерія «Новий рік» була поставлена на Новий 1886 р., про що молода авторка звіщає своїх батьків у листі від 2 лютого 1886 р. [4, 761]. У спогадах В. О'Коннор-Вілінської є розповідь про те, як ставили «Містерію» п'ятнадцятирічної Люді «<...> в салі без декорації <...>, написану гарним віршем, з музикою Лисенка» [8, 50]. Вподобали цей твір тоді і М. Старицький, і М. Лисенко, і М. Кропивницький, і М. Садовський.

«Ще в гімназії як була я, О. П. Косач, Олена Пчілка, примусила мене і Лесю (Лесю Українку) дати якісь наші твори до “Першого жіночого вінка”, що вийшов у Львові 40 год тому» [1, 34], – згадувала письменниця в «Автобіографії» 1928 р. А от у листі до батька від 30 вересня 1887 р. юна

авторка зі захопленням написала про схвальну рецепцію її поезії, опублікованої в першому українському жіночому альманасі [4, 761]. Очевидно, йдеться про рецензію Г. Цеглинського [3].

Окрема сторінка у становленні письменниці – участь у «Плеяді», літературному гуртку свідомої української молоді. Тут об'єдналися креативні зусилля дітей та оточення Косачів, Старицьких, Лисенків у прагненні творити самодостатнє українське письменство. Тут зародиться симпатія Люди й Григорія Черняхівського, що переросте в кохання та шлюб, витримавши попервах неприйняття друзів, а згодом – страшні випробування радянської влади.

Сама Л. Старицька-Черняхівська влучно підмітила: «в наших Сполучених Штатах (родини Косачів, Лисенків і Старицьких) панувала атмосфера творчості і дружньої приязни, і всі „огніщане“, які „тягли“ до нашого вогню, були перейняті тим самим духом» [21, 18].

Плідним був творчий тандем доньки й батька, відомого письменника й театального діяча. В автобіографії Л. Старицька-Черняхівська згадувала: «Писали ми разом із батьком багато історичних українських романів: “Богдан Хмельницький”, “Буря”, “Гайдамаки”, “Розб[ійник] Кармалюк”» [1, 34]. У спогадах Олени Пчілки також йдеться про те, що М. Старицький надзвичайно цінував творчі здібності Людмили. О. Косач пригадувала, з якою насолодою він декламував її «Сапфо» [15, 431].

В. О'Коннор-Вілінська розповіла, як М. Старицький «у спілці з Людею зобов'язалися постачати фейлетони в газету “Московський листок”. Вони почали історичний роман у кількох частинах з часів Хмельницького.

Газета була бульварного типу, суто-монархістичного напрямку. На Михайла Петровича посипалися догани, обурення за його участь у такому органі. Але він звик до швидких осудів і провадив свою працю, відповідаючи, що бере участь не в редакції газети, а в папері і друку тих півсторінок, що розповсюджують його роман» [8, 67]. Коли 1897 р.

М. Старицький у часі Першого Всеросійського з'їзду діячів сцени поцікавився свіжим номером цієї газети, де мав бути надрукований його фейлетон, почув у відповідь: «Уже немає. <...>. Враз розібрали. Коли виходить фелетон Старицького, то завжди не вистачає» [8, 74]. Письменник тоді задоволено прокоментував: «– От бач, фелетон цікавий, розбігається широко по людях, по тій московській юрбі, що складає тут ґрунтовну опінію, а несе він у собі нашу історію, її красу, український патріотичний дух. Пропаганда потрібна не в дружніх колах, а в ворожих. Отож, розумієш, що даремні наклепи на нас за “Московський листок”» [8, 74].

У мемуарному портреті Л. Старицької-Черняхівської – усвідомлення відповідальності та обов'язку, загострене почуття справедливості. Так, у віці 16-ти років Людя виявилася однією з родини, що зуміла практично й ощадливо організувати побут у часі матеріальної скрути [8, 61–62]. Із досвіду літ В. О'Коннор-Вілінська зауважує: «Їй тоді не спадало на думку, що шляхом самоофіри, яку обрала вона своїм сумлінням в ранньому юнацтві, піде здебільшого все її життя серед родинних турбот, порядкування, доглядання й її письменницька творчість пробиватиме собі дорогу серед усяких перепон. Довелося їй по черзі стежити за освітою Оксани і найменшого брата Юрка, учити потім Фотія Красицького, готуючи його до Академії Мистецтв; опікуватися Світозаром Драгомановим і Наталею Лисенко, що стала відомою артисткою. Багато допомоги і підтримки бачило від неї українське громадянство. Скільки влучної ініціативи кинула вона в громадське життя! З найніжніших молодих літ приступила вона до тієї роботи. І також ретельно працювала над самою собою» [8, 62–63].

Юна Людя добре розуміла, як через складні матеріальні обставини погіршується стан здоров'я її батька, тому навмисне надіслала тривожну

телеграму про свою хворобу і в такий спосіб зуміла повернути Михайла Петровича з гастролей до родини [8, 65].

«В роботі була вимоглива до себе, не дозволяла собі зробити абияк, не задовольнятися приблизно добрим» [8, 63], – точно й виразно спостерегла В. О'Коннор-Вілінська.

Приклад служіння українству демонстрував батько, громадivecь, який, попри заборони й обмеження Валуєвського циркуляру та Емського указу, заради української театральної справи продав свій маєток у Карпівці та сухарний завод. І коли 1895 р. було створено Київське літературно-артистичне товариство «головним чином із росіян, чи в кожному разі російської орієнтації», М. Старицький як один із запрошених до цього товариства, дбаючи про розвиток української літератури та мистецтва, «почав проводити в члени один по одному своїх українських людей» [8, 69–70].

З обов'язку роду вона – одна із тих, чиїми стараннями побачив світ альманах «Нова рада» (1908), присвячений пам'яті М. Старицького; наступного року, друкуючи в «Літературно-науковому віснику» драму «Аппій Клявдій», з повагою зазначає: «Другу, брату, батькови моєму М. П. Старицькому присвячую сю першу драматичну працю» [18].

Дві сродні праці Л. Старицької-Черняхівської – громадянський обов'язок і творчість – органічно перепліталися і взаємодоповнювалися в її житті, бо мали спільний міцний ґрунт, українське коріння.

Л. Старицька-Черняхівська завжди була активною громадською діячкою: і будучи членкинею «Загальної української організації», і в українській бакинській громаді, і в Товаристві українських поступовців, і в київському «Українському клубі» (В. О'Коннор-Вілінська згадувала «цікаві оповідання Людмили Старицької, що як казку, розказувала їм (дітям. – О. Я.) географію буцімто яко подорож по світу» [8, 79]), і в клубі «Родина»... У період Першої світової війни вона працює в товаристві

допомоги біженцям «Юг России», дбає про військовополонених галичан у Сибіру, куди вона прибула восени 1916 р., щоб організувати комітети українських засланців, переселенців та військовополонених. ...«Сибір неісходиму» як простір відчуження долатиме Л. Старицької-Черняхівська восени 1938 р. в надії знайти дочку Вероніку, репресовану радянською владою...

Завжди майстерно будувала свої промови, відстоюючи честь і правду. І як виступала на суді, коли М. Старицький подав позов на українофоба, журналіста консервативно-монархічної газети «Киевлянин» І. Александровського за звинувачення в плагіаті. Дбаючи про репертуар своєї театральної трупи, М. Старицький часто вдавався до сценічних переробок прозових текстів, попередньо узгодивши з авторами. В. О'Коннор-Вілінська підкреслювала: «Талановитіші з-поміж авторів тих творів, які Старицький взявся пристосовувати до сцени, розуміли його працю і були вдячні йому; найгірше сталося з нездатними. Вони зняли настирливий галас і потягли свої скарги аж до суду» [8, 72]. Наприкінці судового слухання виступила Людмила, виголосивши «свою обґрунтовану, щирішу і блискучу в вислові промову, що зачарувала всіх присутніх.

Вона звернулась до суддів в останніх своїх словах прохаючи захистити честь її батька» [8, 72]. Збереглися враження адвоката Горбунова: «— Ми, адвокати, милувалися красою і силою слова тієї дівчини і, жартуючи, казали один одному: “це для нас небезпечний конкурент”!» [8, 73].

Промова Л. Старицької-Черняхівської під час поховання Героїв Крут у Києві 18 березня 1918 р. сповнена пошани до подвигу героїв, які віддали своє життя за Україну: «Коли вдарив останній час України, вони пішли — 400 юнаків проти 13000 большевиків» [20, 604]; «Вони всі понесли на жертву отчизні свою молодість, радість, щастя, нерозважне горе кривих і молоде своє життя» [20, 605].

Промова Л. Старицької-Черняхівської під час поховання Героїв Крут – це обвинувачення нелюдській жорстокості й бездушності ворога українців: «Каїн, Іуда і большевик – три людські потвори, три звіра, що викинула на світ Божий якась страшна безодня. Ні, і то порівняння неправдиве! Каїн убив брата, але сам вжахнувся свого злочинства і як безумний, кинувся тікати від братнього трупа; Іуда продав Христа, але не стерпів муки сумління і “удавився” сам. А большевик перед смертною карою, перед розстрілом одрі́зав носи, вуха, проколював очі, випускав тельбухи, добивав недострелених прикладами по голові, мов скажених собак, і тішився муками своїх братів» [20, 604].

Промова Л. Старицької-Черняхівської під час поховання Героїв Крут – це заклик до боротьби, аби не був даремним жертвний героїзм крутян: «Заради цих матерів, заради цих юнаків-героїв ми повинні всі, що лишилися живими, поклястись на цій могилі – віддати Україні все наше життя. Тільки всесильною працею на життя України можемо ми поквітувати їх жертву і зняти з них тягар марної, німої смерті» [20, 606].

Промова Л. Старицької-Черняхівської під час поховання Героїв Крут – це віра в майбутнє України: «Для нас могила ця лишиться навіки полум'ям віри, вона дала нам незабутнє минуле.

Це буде друга свята могила над Дніпром.

Діти України, це Ваша могила, вона буде тим дзвоном, що «vivos vocat», – не дасть вам спинятись, не дасть забути.

<...>.

Будьте ж певні, дорогі, незабутні герої, – ваша смерть не згинула марно! Чуєте?! Вона живе і житиме довіку – вільна самостійна Україна» [20, 606].

На судовому процесі над СВУ прозвучав виступ Л. Старицької-Черняхівської – гостре звинувачення імперії зла. К. Туркало, один із тих 45-и осіб, кого судили у справі СВУ в Харківському оперному театрі в

березні – квітні 1930 р. (хоча, як писав В. Плющ, «судили всю Україну, причому не лише тогочасну, але Україну минулого та майбутнього» [11, 27]), залишив свідчення про виступ Л. Старицької-Черняхівської: «Виступ Старицької-Черняхівської на суді найліпше схарактеризував пізніше один із оборонців такими словами, сказаними по-російському: “на суде был один мужчина и тот в юбке”».

Братися переказувати своїми словами виступ Старицької-Черняхівської – то була б спроба з нікчемними засобами. Треба було б мати правдивий стенографічний запис того, як влучно, гостро, і разом із тим солідно відповідала вона на кожне запитання прокурорів, суддів і оборонців. Її відповіді не раз викликали оплески серед публіки, що дуже хвилювало й нервувало суд; судді ніяковіли, а голова погрозово спиняв їх. У відповідях Старицької-Черняхівської не було каяття та визнання шкідливості в роботі не тільки її самої, а й усіх підсудних. Вона виправдувала всіх, заявляючи, що ті люди, як українські патріоти, прагнули тільки до якнайбільшого розвитку української культури й науки. В її особі виявився несподіваний і своєрідний оборонець підсудних.

Справді подиву гідна була відповідь Старицької-Черняхівської на запитання П. Любченка (П. П. Любченко – громадський обвинувач у справі СВУ. – О. Я.) (після довшої розмови на тему земельної політики), що треба було б зробити, щоб не було бунтів тих селян, що їм не вистачило б землі після її розподілу. Вона відповіла: “зробити оцей суд над 45-ма чоловіками і тоді все буде в порядку”. Так само сміливі були її трактування про тяглість і нерозривність від найдавніших часів культурного процесу в Україні. Вона солідно й сміливо полемізувала з прокуратурою, ставлячи останню не раз у безвихідь. Не дарма після процесу Михайликові (М. В. Михайлик – головний прокурор у справі СВУ. – О. Я.) закинуто було, що не він керував процесом, а Старицька-Черняхівська» [22, 8–10].

Все життя Л. Старицька-Черняхівська демонструвала активну громадянську позицію, свідомий вибір України: і коли очолила київський літературно-мистецький «Український клуб», і виконуючи обов'язки лекторки в Київському товаристві «Просвіта» імені Тараса Шевченка, і у співпраці з українськими часописами «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Нова Рада», і працюючи в Товаристві «Український національний театр», і в період роботи в Центральній Раді, і керуючи кіносекцією Міністерства освіти та мистецтва Гетьманату, і складного 1919 р., коли в Кам'янці-Подільському стала співзасновницею Національної ради українських жінок...

Після процесу над СБУ поділила долю свого чоловіка відомого лікаря-гістолога Г.Черняхівського, якого фактично заслали до м. Сталіно (тепер – Донецьк). Відстоювала свої авторські права, виборюючи гонорар за українські переклади лібрето до опер «Орфей», «Фауст», «Ріголетто», «Чіо-Чіо-сан», «Аїда», «Золотий півник», «Черевички». Боролася за найменшу звітку про свій найкращий твір – доньку Вероніку, талановиту поетку й перекладачку, знищену безбожною владою.

Трагічно завершився земний шлях Великої Українки, свідомої обов'язку роду і нації. Яр Славутич у силльветах «Розстріляна Муза» пише: «Коли почалася німецько-совєтська війна, вона сподівалася кінця поневір'ям. І він незабаром прийшов: у липні 1941 р. енкаведисти заарештували авторку разом із сестрою і їх обох під Києвом розстріляли. Так загинула дочка М. Старицького, сторічний ювілей якого в 1940 р. гучно відзначили комуністи, щоб цим продемонструвати свободу в „радянській Україні”» [17, 41]. Аналогічні свідчення й Н. Полонської-Василенко: «Під час евакуації Києва, 1941 року. Людмилу Михайлівну та її сестру Оксану Стешенкову заарештовано, і в Дарниці біля Києва розстріляно» [12, 117]. Хоча більшість дослідників біографії

Л. Старицької-Черняхівської пишуть про те, що вона померла в дорозі до місця заслання...

У творчості Л. Старицької-Черняхівської сплелися любов до історії України й античні мотиви, вона майстерно переклала поезію Г. Гайне і написала ґрунтовний огляд історії українського театру. Письменниця залишила безцінні мемуари про Лесю Українку, Ганну Барвінок, І. Карпенка-Карого, І. Франка, М. Лисенка, В. Самійленка, М. Старицького, М. Коцюбинського та ін. Відгукнулася численними літературно-критичними й театральними рецензіями.

У драматургії, як висновував Є. Маланюк, «задушевна подруга Лесі Українки – Людмила Старицька-драматург відчула аж надто потужний, “подавляючий” вплив геніяльної письменниці. То ж недавно (одруківка, треба: недивно. – О. Я.), що сліди цього впливу, ба навіть певного епігонства лежать на ранній драматургії Л. Старицької враз з “неперебореними” родинними традиціями її незабутнього балька. Лише в відносно пізнім “Дорошенкові” авторка перемагає канони догасаючого “романтичного реалізму”, школи Карпенка-Карого та Михайла Старицького, і збагачена досвідом “модернізму” та “титанічного ходу по вершинах” своєї геніяльної подруги наближається до виборення власного стилю» [7, 3].

Водночас І. Франко вважав, що поезія Л. Старицької визначається «силою слова, гарячим настроєм і гарною формою» [23, 520], а «Сапфо» назвав однією «з перлин нашої літератури» [23, 520].

Історична тема важлива для Л. Старицької-Черняхівської й у прозі («Діамантовий перстень», «Жива могила»). Та проблематика епічних текстів охоплює і злободенні, і вічні теми.

Участь у «Першому вінку» – напевне, перша спроба Л. Старицької презентувати свою поезію. Хоча, як згадувала Н. Полонська-Василенко, «вона рано почала писати вірші й писала їх надзвичайно легко, тому,

мабуть, не надавала їм значення, і більша частина їх загинула» [12, 114]. У «Доповіді до 40-ліття з дня видання альманаху “Перший вінок”» Олена Пчілка зауважила: «Людмила Старицька була тоді зовсім молододою дівчиною. Була ще гімназисткою, передостанньої класи (7-ої). Якось Михайло Старицький, її батько, сказав мені з великою втіхою, що “Людя пише українські вірші”. Коли я побачила той перший вірш, він мені дуже сподобався і я стала просити його для “Першого вінка”. Молоденька авторка дуже протестувала, казала, що вірш нікуди не гожий, “нічого не вартий!”. Я просто силою видерла його. – “Ну, беріть! – сказала наостанку Людя: – тільки ваш клопіт буде даремний, бо редакція напевне сього віршу не прийме!”. Але вірш був прийнятий і навіть з подякою, бо справді був він гарний» [13].

Як писала Олена Пчілка про ідею цього жіночого збірника, «це мало бути дуже оригінальне видання: альманах із творів самих тільки авторок-жінок і на теми виключно з жіночого життя» [14, 33]. Однак Поезія Л. Старицької «Панахида» – виняток у такому задумі. Водночас громадянське звучання мали і поезії Олени Пчілки («Дебора») та Дніпрової Чайки («Посуха»), твір Єрини (С. Окуневської) «Пісок! Пісок!» – соціально-побутового характеру.

«Панахида» – це поменник за батьком Тарасом. В українській літературній традиції вже лунав жіночий голос вшанування Т. Шевченка устами О. Псьол («Три сльози дівочії»), Ганни Барвінок («Голосіння українок»), згодом авторками поетичної шевченкіани стали Леся Українка, Олена Пчілка, Г. Комарова, Христя Алчевська, Людмила Волошка та ін.

Шлях ліричного сюжету «Панахиди» – від емоційної сфери до рефлексій. У першій частині поезії Л. Старицької поєдналися молитва, смуток і сльози за батьком Тарасом. І видається, що вся Україна, весь народ тужать за своїм сином:

Якось тихо та святково ллєть ся

Свята пісня й навкруги лунає,
І здасть ся нам, що вічну пам'ять
Свойму сину Вкраїна співає.

В тому голосі такії чутно сльози
Нерозважені, гарячі та пекучі,
Мов ридає справді стара мати
За єдиним сином на цвинтарь ідучи [10, 360–361].

Переживання втрати стануть ґрунтом для усвідомлення потреби діяти. У звертанні до матері України звучить запевнення у продовженні спільної праці за рідний народ – і оновиться козацька слава, запанує братерська любов.

У критичній рецепції «Першого вінка» далеко не завжди зверталася увага на поезію Л. Старицької.

Г. Цеглинський, який першим написав рецензію на альманах, упорядкований Н. Кобринською та Оленою Пчілкою, називає Л. Старицьку серед тих, хто «з власною думкою на власному ґрунті: Олена Пчілка, Михайлина Рошкевич, Ольга Левицька, Леся Українка, Олеся Бажанська, Дніпрова Чайка, Людмила Старицька, Сидора Навроцька, котрих белетристичні і поетичні праці становлять окрасу дотичної части Альманаха» [3, 288]. Критик підкреслює, що «на патріотичних мотивах засновані поезії Олени Пчілки (Перший вінок, Дебора), чисто національних – Людмили Старицької (Панахида) і Дніпрової Чайки (Пізно, Сестрицям Українкам, Посуха)» [3, 308].

Не побачив принад поезії Л. Старицької М. Павлик: «Окрім Олени Пчілки, у котрої нема поетичного таланту, та Людмили Старицької – майже всі інші українські вірші написані прехорошою народною мовою тай дуже плавно» [9].

І. Франко в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910) згадав поезію Л. Старицької в переліку авторок альманаху [24, 454].

У статті М. Фуртак, приуроченій 40-літтю альманаху, також тільки згадується поезія Л. Старицької, створена на вшанування Т. Шевченка [25, 3]. Через 10 літ дослідниця напише про літературний шлях Л. Старицької-Черняхівської: «В дальшому житті вибрала собі драматичний жанр і оживила драматичні постаті героїв нашої історії. Її творчим замислом ожили творчі постаті Дмитра Дорошенка, Богдана Хмельницького, Кармелюка. Сама ж вона стала пізніше на сцені життя трагічною постаттю нашої історії – у нашім вічному змаганні за наше культурне і державне життя. Недавно мало громадянство нагоду пригадати собі її, почувши Лисенкову оперу Ноктюрн, до якої лібретто – це її твір. Вона працювала теж над перекладами лібрет на українську мову і була тут великим майстром. В історії літератури вона якось мало відома – може, тому, що ніколи не появилось збірне видання її творів, яких вона написала чимало» [5, 3].

Окремі деталі появи друком першого жіночого альманаху привідкрилися в публікаціях ювілейного 1937 р. Так, М. Возняк, реконструюючи обставини створення «Першого вінка», подає лист Олени Пчілки до І. Франка від 4 (16) квітня 1887 р., в якому письменниця повідомляє, що не знає, як підписати поезію Л. Старицької [2, 71]. Уляна Кравченко, демонстративно назвавши свою статтю «Новим шляхом» (адже в «Першому вінку» друкувалася її поезія «На новий шлях!», і, як зрозуміло з цієї статті, письменниця пропонувала назву альманаху «Новий шлях»; 1891 р. вийшла друком її поетична збірка «На новий шлях»), згадує, що її спогади з учительського життя не змогли бути видрукувані у збірнику, бо вже назбиралося чимало матеріалу, зокрема повість Олени Пчілки «Товаришки» та поезія Л. Старицької «Панахида». «Рішаче було те, що Косачева була співвидавцем» [6, 4], – наголосила Уляна Кравченко.

...«Панахида» Л. Старицької не увійшла до видання творів письменниці 2000 р., але тут розміщено поезію «Без свічок, без кадил і без співів сумних...» [20, 619], написану в нечуваний, німий ювілей 1914 р. [17]. «<...> а в творах завжди являються і світогляд, і найщиріша автобіографія письменника» [1, 32], – зауважувала Л. Старицька-Черняхівська, одна з авторок альманаху, створеного в «імені нашої національної єдності» [10, 3].

...Участь у «Першому вінку» стала камертоном громадянської самопошви Л. Старицької-Черняхівської.

Література

1. Автобіографія Людмили Старицької-Черняхівської (з архіву М. Плевака). *Слово і час*. 1997. № 2. С. 32–35.
2. *Возняк М.* Як дійшло до першого жіночого альманаха. Львів: Видавець Іван Тиктор, 1937. 88 с.
3. *Г. Ц. [Цеглинський Г.]*. Перший вінок. Жіночий Альманах [рец.]. *Зоря*. 1887. Ч. 17. С. 287–288; Ч. 18. С. 307–308.
4. *Гураль О.* Листи Людмили Старицької до батьків (1880-ті – початок 1890-х років). *Український археографічний щорічник*. Вип. 21/22. Т. 24/25. Київ, 2018. С. 746–769. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hural_Olha/Lysty_Liudmyly_Starytskoi_do_batkiv_1880-ti_pochatok_1890-kh_rokiv.pdf?fbclid=IwAR2H68BFYmWwhHEM-2jsBjz3y4OmQ4ouc2ijGG7-X8ZDa4fBT8to0ZS44g
5. *Деркач М.* Ті, що творили «Перший вінок». *Жінка*. 1937. Ч. 8–9. С. 2–4.
6. *Кравченко Уляна*. Новим шляхом. *Нова хата*. 1937. Ч. 13. С. 3–4.
7. *Маланюк Є.* Літературна перлина (Передмова). *Старицька-Черняхівська Л. Останній сніг*. Нью-Йорк: Український Народний Університет Організація Оборони Чотирьох Свобід України, 1958. С. 3–5.

URL: <https://diasporiana.org.ua/drama/1345-staritska-chernyakhivska-l-ostanniy-snip/>

8. *О'Коннор-Вілінська В.* Лисенки й Старицькі. Львів: З друкарні Видавничої спілки «Діло», 1936. 82 с. URL:

<https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=8709>

9. *Павлик М.* Перші ступні руско-українського жіноцтва. *Народ*. 1890. № 4. С. 42–50. URL: <https://zbruc.eu/node/47728>

10. Перший вінок: жіночий альманах / виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки. Львів: З друкарні Товариства ім. Шевченка, 1887. 464 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=10277>

11. *Плющ В.* Спілка Визволення України та Спілка Української Молоді (до 50-ліття заснування СВУ–СУМ) / відбитка з «Шляху Перемоги». Мюнхен, 1975. 48 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/3446-plyushh-v-spilka-vizvolennya-ukrayini-ta-spilka-ukrayinskoyi-molodi-do-50-littya-zasnuvannya-svu-sum/>

12. *Полонська-Василенко Н.* Видатні жінки України. Вінніпег-Мюнхен: Накладом Союзу Українок Канади. З Фундації ім. Наталії Кобринської, 1969. 160 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/2298-polonska-vasilenko-n-vidatni-zhinki-ukrayini/>

13. *Пчілка Олена.* Доповідь до 40-ліття з дня видання альманаху «Перший вінок». *Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка*. Ф. 28. Спр. 167.

14. *Пчілка О.* Оповідання: з автобіографією. Харків: Рух, 1930. 288 с.

15. *Пчилка О.* Михайль Петрович Старицькій (Памяти товарища). *Кіевская старина*. 1904. Т. LXXXV. Май. С. 400–449. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9220>

16. *Русова С., проф. Олена Пчілка.* *Русова С. Наші визначні жінки: літературні характеристики-силуети*. Вінніпег: Видано заходом Союзу

Українок Канади, 1945. С. 50–53. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11011/file.pdf>

17. *Славутич Яр*. Розстріляна Муза: сильвети. Детройт: Прометей, 1955. 93 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/literaturoznavstvo/1563-slavutich-ya-rozstrilyana-muza-silveti/>

18. *Старицька Л.* Аппій Клявдій. *ЛНВ*. 1909. Т. XLVIII. Кн. XI. С. 209–274. URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=7861>

19. *Старицька-Черняхівська Л.* Без свічок, без кадил і без співів сумних. *ЛНВ*. 1914. Т. LXV. Кн. II. С. 211. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=7983>

20. *Старицька-Черняхівська Л.* Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / вступ, стаття, упорядкув. та приміт. Ю. Хорунжого. Київ: Наукова думка, 2000. 848 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Starytska-Cherniakhivska/Vybrani_tvory_zbirka/

21. *Старицька-Черняхівська Л.* Хвилини життя Лесі Українки. *ЛНВ*. 1913. Т. LXIV. Кн. X. С. 12–31. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Literaturno-naukovy_i_vistnyk/1913_Tom_64_Knyha_10.pdf?

22. *Туркало К.* Судовий процес СБУ. *Нові Дні*. 1961. Ч. 137. С. 7–13. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17237/file.pdf>

23. *Франко І.* З останніх десятиліть XIX віку. *Франко І. Збір. творів: у 50 т. Т. 41: Літературно-критичні праці (1890–1910)*. Київ: Наукова думка, 1984. С. 471–529.

24. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. *Франко І. Збір. творів: у 50 т. Т. 41: Літературно-критичні праці (1890–1910)*. Київ: Наукова думка, 1984. С. 194–470.

25. *Фуртак М.* «Перший вінок» – перший жіночий альманах. *Нова хата*. 1927. Ч. 12. С. 1–4.